

Vigh Péter

A KÖZÉP-EURÓPAI KULTÚRA PERÚJRAFELVÉTELE

Fried István: *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása (Kelet-közép-európai tévedések és tévelygések)*. Lucidus (Kisebbségkutatás Könyvek), Budapest, 2010, 222 oldal, 2400 Ft

„Ilyen módon Közép-Európát immár nem megteremteni kell, hanem fölismer-
ni, ott is, vagy talán ott a leginkább, ahol a centrifugális erők szétszórták az egy-
üvé tartozó, együvé kényszerített népeket, nemzeteket...”¹

2010-ben jelent meg Fried István új tanulmánykötete, amely azonban tartalmilag még-
sem kimondottan új; a bevezetőt és az utószót leszámítva mind a tizenkét tanulmány
megjelent már periodikákban vagy más kötetekben. Két évtized terméséből – de több-
ségében az ezredforduló utániakból – válogatott a szerző: a legkorábbi tanulmány
1991-es, a legfrissebb 2009-es. Itt rögtön jelezniük egy hiányosságot: a tanulmányok
végén nincs pontos adatolás, csak a folyóirat vagy a kötet címe, valamint az eredeti meg-
jelenés éve van feltüntetve. Talán apró, de fontos és nem elhanyagolható gesztus lett
volna az olvasó segítése, aki talán mégis kíváncsi azokra az „eredeti megjelenéshez képest
jelentéktelen” módosításokra (az utószó szavai), amelyek megkülönböztetik a kötetben
megjelent változatot az eredetitől. Arról nem is beszélve, hogy sajnos ez a kötet sem lett
hibátlan, így például a biedermeier fogalmának újraértelmezéséről szóló tanulmány
harmincadik lábjegyzete egyszerűen „eltűnt”, de számos más elgépelés maradt a szöveg-
ben. Ezek a hibák nem számottevőek, s nem is vonnak le túlzottan sokat az egész érté-
kéből, de ismét rávilágítanak arra a szomorú tényre, hogy a kiadók lektori munkát meg-
spóroló lépései tudományos irodalmunkban (hol kisebb, hol látványosabb mértékben)
egyértelmű szövegromlást eredményeznek. Igazságtalanul járnánk azonban el, ha nem
vennénk észre, hogy a sorozat (Kisebbségkutatás Könyvek) korábbi (mondjuk kétezres
évek eleji) kiadványaihoz képest jóval letisztultabb, egyszerűbb és ezáltal inkább olvasó-
barát a kötet.

*

Régóta tudvalevő, hogy a magyar irodalom története nem egyenlő a magyarországi iro-
dalom történetével. Az összehasonlító irodalomtudomány segítségül hívása a 19. század
előtt nélkülözhetetlen, de a 20. századi kisebbségi irodalmak vizsgálatánál is jó szolgál-

¹ FRIED István: *Kelet-közép-európai válaszútjaim*, Európai Utas 2000/1. (hálózati változat: www.hhrf.org/europaiutas/20001/8.htm).

latot tehet. Kitapintható egy olyan törekvés, ami a régió egészét, teljesítményével és konfliktusaival együtt szöveggént és kommunikációs térként kezeli.² Mielőtt ellenérzéseket váltana ki az előbbi mondat, fontos leszögezni, hogy az irányzat nem tekint magára királyi útként – ha mégis így tenne, akkor mi megtehetjük, hogy nem tekintjük annak. Sajnos a nemzeti kultúrák párbeszédében nincs mindenre érvényes recept, mert a múltból ráarakódott események igen érzékennyé tették a témát (és a vele foglalkozókat). Azonban a komparasztika itt is segíthet, amennyiben rá tud mutatni – konfliktusok és a feltételezett antagonisztikus szembeállítások mellett/helyett – az összefonódásokra, az átjárókra. Arra, hogy példának okáért az egykori nemzeti mozgalmak elkötelezettjei határozott döntéseik és kiállásuk mellett többkultúrájú és többnyelvű emberek voltak. Fried István egyértelmű törekvése évtizedek óta, hogy elkerülve az elkendőzéseket, a „visszafele irányuló utópiák” andalgását, feltárja a „közép-európai szöveg univerzumot”.

Ilyen előzetes megfontolások után olvashatunk a kötetben a szepesi szubregió többnyelvűségéről és hungarus patriotizmusáról, a közép-európai nyelvújítások hagyományválasztásáról, a már említett biedermeier-fogalom körüljárásáról, 1848/49 eltérő megítéléséről, Széchenyi nemzetiségi kérdésről vallott felfogásáról, a 19. század első harmadának többkultúrájú pesti színházáról. Meg Heine és Petőfi pályájának párhuzamairól, Miroslav Krlež a műveltségéről és regényeiről, a Monarchia szláv irodalmairól, a horvát–magyar „kulturális szomszédságról” (illetve annak hiányáról), a közép-európai kultúra 20. századi átstrukturálódásáról, és végül de nem utolsósorban a régiók Európájának gondolatáról – uniós csatlakozásunk előtt. A témák változatossága impresszív, ugyanígy szerzőjük tág érdeklődési köre és hivatkozási tára (irodalom, zene, képzőművészet), ám ez a sokszínűség nem mindig könnyíti a befogadást. Aki olvasott már Fried Istvántól, az tudja, hogy nem ritkák nála a tíz sort is meghaladó mondatok, a fent említett széleskörű hivatkozási alappal. Nem az a gond, hogy írásai az olvasótól komoly összpontosítást igényelnek, hanem hogy szövegeit (és itt ismét az olvasó segítségéről lenne szó) nem igazán tagolta. Ezért azok csak áradnak és áradnak, így könnyű eltévedni bennük. A nagyobb hatás elérése érdekében egy kisebb szerkesztési beavatkozást elbírtak volna ezek a tanulmányok, anélkül, hogy lényegüket veszítették volna.

A szándék tehát a *regióspecifikum* keresése. „Még hozzá nem azért, mert – ismétlem – a specifikum önmagában érték, hanem azért, hogy e specifikum feltárulása révén körvonalazódjék a régióknak tágabb közegben elfoglalandó, tudatosítandó, »megillető« helye.” (220) Az, hogy felismerjük a közép-európai „kulturális szomszédságot” (*Kulturelle Nachbarschaft*) és a kapcsolódási, összefonódási pontokat. Végezetül a címben is megjelenő két pontról: az ábrándról és a kutatásról. Az utóbbival kezdve el kell mondanunk, hogy a komparasztika kapcsán mindig felmerül: mennyire folytatható egy irányzat, egy módszer? Nem féltő, hogy a Fried István által képviselt kutatás kizárólagosan hozzá kapcsolódik, azaz a saját módszertana (és tudása)? Annyiból megnyugodhatunk,

² Például Moritz CSÁKY: *A kommunikációs térként értett kultúra. Közép-Európa példája*, Irodalomtörténet 2010/1., 3–27.

hogy a Szegei Egyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén az egykori tanszékvezető szerző köré gyűlt kutatócsoport most már több mint egy évtizede tartja meg évente az Osztrák–Magyar Monarchia (komparasztikai értelemben vett) „szövegvilágával” foglalkozó konferenciáit, s ezeknek előadásai aztán kötetekben is napvilágot láttak. Nagyon helyesen és szerencsésen ezekben a munkákban nem magyar szerzők is rendszeresen részt vesznek. Még egy veszély, vagy pontosabban egy felhívás köthető a módszertanhoz. Ahogy írtuk, hogy nincs királyi út a kulturális összefonódások és elkülönböződések párbeszédében, úgy egy pillanatra sem szabad azt gondolni, hogy a főleg (olykor csak) narratív forrásokra támaszkodó összehasonlító irodalomtörténet a történettudomány mellett vagy helyett dolgozna. A kettő kiegészíti egymást, csupán más megközelítéssel és módszertannal, forrásanyaggal dolgoznak, de pont ezért szolgálhatnak fontos kiegészítésül egymás számára.

Az ábrándról gondolkozva nyugodt szívvel kijelenthető, hogy az összehasonlító megközelítés a jövőben is a kevesek diskurzusa lesz. Már csak a nyelvi határok és a komoly értelmi-érzelmi, megértést és átérzést igénylő árnyalt nézőpontok miatt is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tehetne szert nagyobb jelentőségre, mint ma, és itt kapcsolódik össze ábránd és kutatás: a szintézisben. Mert bár az ábránd kell a munkához (ahogy a címben is előbb helyezkedik el), de valójában a kutatás és módszer lesz az, ami marandóvá teheti azt. A szerző valahol joggal, leszűkítő és olykor erőszakos volta miatt is ódzkodik a „nagyelbeszéléstől”, legyen az nemzeti vagy marxista megközelítésű. Mégis, a kötet előszavának utolsó oldala csupa szabadkozás, hogy miért tanulmánykötetet és nem szintézist tart a kezében az érdeklődő. Fried István meglátása szerint legalább tíz nyelven kellene tudnunk szépirodalmi és történeti forrásokat olvasni, ki kellene lépünk az elfogultságokból. Úgy, hogy nem veszítjük el nemzeti hovatartozásunkat, valamint arányérzékünket is meg kellene őriznünk. A feladat valóban roppant nagy, s pont a feladat nagysága és nagyszerűsége inti szerénységre Fried Istvánt is. A kötet nem pótolja a pótolhatatlant, de „leképezheti” (szavai szerint) a szintézist. Valóban: kontúrokkal, kutatási irányokkal, mélyből felhozott kincsekkel, értékes adalékokkal, nagy ívű skiccekkel és részletes, értő elemzéssel is találkozhat az olvasó. Amíg nincs szintézis, addig maradnak ezek a szilárd építőkövekhez hasonlító tanulmánykötetek és életművek, amíg eljön a pillanat, hogy magasabb polcra kerüljön a kevesek értékes párbeszéde. Ehhez viszont – minden hibájuk és támadhatóságuk ellenére – egyszer szükség lesz az összefoglaló munkákra.